

Тут перекладач теж мусить передати глибокий смуток і жаль, болючі спостереження за вмиранням суспільства, яке було для нього уособленням зразкової толерантності етносів, певної, нехай сонливої збалансованості різних соціальних інститутів, конфесій, контактів, мов.

Ось як висловив на моє прохання своє бачення міжрядкової суті вірша сам перекладач: „Це один із найскладніших віршів Целана, який тематизує його ідентифікацію з Мандельштамом, пропущену через біографічну канву, спогади про матір, яка під час Першої світової війни знайшла сховок у Богемії, з численними інтертекстуальними відсиланнями (наприклад, до Шекспіра – його знаменитої географічної помилки „Зимова казка” - „Богемія біля моря”), єврейських ритуалів і традицій і т.п. [10]. Ось як П. Рихло переклав наведений вище початок вірша за виданням Paul Celan, Die Gedichte. – Frankfurt am Main; Suhrkamp, 2003, S. 162–163:

„все інакше, ніж думаєш ти, ніж думаю я,
прапор іще майорить,
ще існують малесенькі таємниці,
вони відкидають ще тіні, якими
ти живеш, я живу, ми живемо...” [rychlo@gmx.net]

Звісно, можна дискутувати стосовно деяких наведених вище думок, але стає очевидною проблема перекладності категорії дискурсу, яка вимагає окремого окреслення та дослідження у перекладознавстві. З іншого боку, сучасний розвиток лінгвістики вимагає певної конвенції та узгодженості у терміносистемі мовознавства, оскільки основоположні поняття трактуються науковцями занадто різношерстно, що лише шкодить науці, вносячи навіть певний термінологічний хаос. Настав час цілеспрямованих рухів назустріч, відвертих загальних дискусій та подальших дій у визначеному фарватері, інакше ризикуємо збудувати вузькогалузеву Вавилонську вежу та втратити взаєморозуміння між лінгвістами.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1990. – 278 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф. С. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Гришулин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / Гришулин А. Л. – М. : Наследие, 1998. – 413 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / Леонтьев А. А. ; 3-е изд. – М. : URIS, 2005. – 216 с.
5. Приходько А. М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя : „Прем'єр”, 2008. – 330 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля, 2008. – 741 с.
7. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Сидоров Е. В. – М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. – 232 с.
8. Cook Q. The Discourse of Advertising / Cook Q. – L. ; N.Y., 1992. – 250 p.
9. Wodak R. Disorders of Discourse / Wodak R. – London : Longman, 1996. – 200 p.
10. rychlo@gmx.net.

Л.С. Кінах (Луцьк)

ВАЛЕНТНІСТЬ І СПОЛУЧУВАНІСТЬ СУБСТАНТИВОВАНОГО ПРИКМЕТНИКА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Розглядається семантико-синтаксична сполучуваність субстантивованого прикметника в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: *предикатне слово, валентність, сполучуваність, актант, сірконстант, субстантивованій прикметник.*

Рассматривается семантико-синтаксическая сочетаемость субстантивированного прилагательного в современном немецком языке.

Ключевые слова: *предикатное слово, валентность, сочетаемость, актант, сирконстант, субстантивированное прилагательное.*

The article deals with the semantic syntactic collocation of substantivized adjectives in modern German.

Key words: predicate, valency, collocation, actant, circumstant, substantivized adjectives.

Об'єкт наукової рефлексії цієї статті – є субстантивовані прикметники (СП) сучасної німецької мови, які є найменуваннями осіб й абстрактних понять, а предмет – їхня семантико-синтаксична сполучуваність з іншими лексичними одиницями. Матеріалом для аналізу слугували тексти лінгвістичних корпусів COSMAS II Інституту німецької мови (м. Маннгейм). Метою цієї розвідки було вивчення валентних і невалентних сполучувальних можливостей СП, що передбачає виконання таких конкретних завдань: 1) аналіз валентного потенціалу прикметників, які слугують вихідними словами для творення СП; 2) з'ясування особливостей семантико-синтаксичної сполучуваності СП з огляду на синкретичну природу цих лексичних одиниць.

Сполучуваність є однією з фундаментальних властивостей мовних одиниць, що відображає синтагматичні відношення між ними. Словам, як і іншим одиницям мови, властиво сполучатися між собою для утворення одиниць вищого рівня. Сполучуваність слова зумовлюється граматичними, лексичними й семантичними факторами, що дозволяє виокремити три її типи: **морфо-синтаксичну, лексичну й семантичну** [1, с. 146].

Термін **валентність** увійшов до наукового обігу в середині ХХ ст. під впливом граматики залежностей Л. Теньєра, де валентність ототожнювалась із синтаксичною здатністю предиката-дієслова сполучатися з актантами в межах актантної рамки. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних студій **валентність** прийнято тлумачити як потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць [3, с. 57], а **сполучуваність** – як реалізацію цього потенціалу в мовленні [2, с. 511].

Проблема валентного потенціалу лексичних одиниць є однією з актуальних у сучасному мовознавстві. Вивчення сполучуваності дозволяє ідентифікувати мовні елементи, визначити їх належність до певних таксономічних класів, виявити їх поліфункціональність тощо.

Здатністю мати певну кількість відкритих позицій (валентностей), які повинні бути заповнені одиницями відповідної семантичної природи, характеризуються предикатні (ознакові) слова. Отже, є підстави говорити про валентну сполучуваність предикатних лексем, пор.: *Sie erwartet Besuch.* – **Sie erwartet; Sie ist gleichaltrig mit ihrem Freund.* – **Sie ist gleichaltrig.* Сполучуваність у широкому розумінні властива як предикатним, так і непередикатним лексемам. Сполучуваність непередикатних лексем на зразок *das Dach des Hauses* (відношення частини й цілого), *das Geld des Vaters* (відношення належності) пропонується розглядати виключно як логіко-семантичну валентність [7, с. 177].

У порівнянні з валентністю дієслів валентність прикметників кількісно обмежена, тому що більшість з них розкриває своє значення без будь-яких інших, додаткових слів. Із 601 прикметника й дієприкметника, зафіксованих у „Словнику валентності й дистрибуції німецьких прикметників”, які, у свою чергу, репрезентують 1587 лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), одновалентними виявилось 1429 ЛСВ (90 %), двовалентними – 149 ЛСВ (9,4 %), тривалентними – 9 ЛСВ (0,6 %) [6].

Валентності слова вважаються **обов'язковими**, якщо їхнє незаповнення актантами спричиняє граматичну неправильність, і **необов'язковими (факультативними)**, якщо їхнє заповнення чи незаповнення не впливає на правильність речення. Різні ЛСВ слова можуть мати різну кількість актантів. Так, прикметник *schuldig* у значенні „*zu geben verpflichtet*” має три обов'язкових актанти: ХТОСЬ – зобов'язаний дати – КОМУСЬ – ЩОСЬ, тоді як у значенні „*verantwortlich*“ він має лише один обов'язковий актант (суб'єктний) і один актант факультативний (ХТОСЬ – винний – <У ЧОМУСЬ>). В процесі субстантивації прикметник *schuldig* перетворюється в опорний компонент зі складною семантикою, в глибинній структурі якого поєднуються параметри предикатного й непередикатного слова: *echte Schuldige; die eines Verbrechens Schuldigen*.

Препозитивне розташування об'єктного актанта, вираженого іменником у родовому відмінку (*der der Auszeichnung Würdige*), вважається для субстантивованих двовалентних прикметників нормативним. Переміщення такого актанта в постпозицію може бути зумовленим необхідністю заповнення його власної семантичної валентності або ж наявністю в препозиції іншого залежного від СП слова: *Bericht über die Schuldigen des Zusammenbruchs Islands* (SGT, 06.02.2010); *Die wahren Schuldigen an Islands Zusammenbruch* (SGT, 13.04.2010). Отже, для СП така факультативна валентність може бути як лівою, так і правою, тоді як для прикметника вона є тільки лівою.

Синтаксичний перехід **одновалентних прикметників** на зразок *добрий* в іменник супроводжується втратою ними своєї предикатності та, відповідно, пасивної валентності на суб'єкт (*добрий* ХТО): *Der Gute siegt* (НАА, 03.11.2008). Останнє однаковою мірою стосується як субстантивованих одно-, так і більше валентних прикметників.

Обов'язковий поширювач більшості **двовалентних прикметників** унаслідок їхньої субстантивної набуває статусу факультативного: *Aber nicht nur die Begegnung mit vielen verschiedenen Vogelarten begeisterte die Kundigen und die weniger Kundigen* (SGT, 15.09.1999). Синтаксично нереалізована семантична валентність прикметника може бути відтворена з контексту: *die der Vogelarten Kundigen*. Наявність обов'язкового поширювача спостерігається, однак, з деякими СП, семантично пов'язаними з поняттям МІСЦЕ: *Gegen den in St. Gallen Wohnhaften wurde eine Untersuchung eingeleitet* (SOZ, 20.06.2005) – **Gegen den Wohnhaften*.

Субстантивовані **тривалентні прикметники**, які б зберігали два факультативних актанти (*'der <seinem Vater> <für das Geschenk> Dankbare*), один обов'язковий і один факультативний (*'der dem Vater <in Bezug auf sein Temperament> Ähnliche*) чи два обов'язкових (*'der ihm 700 Euro Schuldige*), в корпусі досліджуваного матеріалу не виявлені. Субстантивовані тривалентні прикметники синтаксично реалізованих актантів не мають: *Den Dankbaren geht es besser* (RHZ, 18.06.2003).

Субстантивуючі дво- і тривалентні прикметників, за якої б зберігалися обов'язкові актанти відповідних твірних слів, не можна, отже, вважати поширеним явищем. Це пояснюється не тільки втратою СП своєї предикатності, а й існуванням у німецькій мові та, відповідно, можливістю переходу в іменник складних прикметників, перший компонент яких виступає еквівалентом обов'язкового актанта: *der Trostbedürftige ← der trostbedürftige Mensch ← der des Trostes bedürftige Mensch*. Наявність при СП обов'язкового актанта видається можливою, якщо наголошується на певній ознаці такого поширювача: *die zu großem Pathos Fähigen* (НАА, 16.02.2008); *die unserer Hilfe Bedürftigen* (VON, 31.08.1999). В інших випадках субстантивується складний прикметник: *Zahl der Drogensüchtigen* (BMP, 29.03.1999); *das Sehenswerte in der Schweiz* (SGT, 26.08.2000).

СП зберігає типову для атрибутивних прикметників валентну й невалентну сполучуваність. Подібно прикметнику, СП має поширювачі своєї семантичної структури, виражені іменником чи його еквівалентом у родовому, давальному, знахідному відмінках (*alle des Schreibens Kundigen* (ZTA, 17.04.1998); *alles den Menschen Mögliche* (SAN, 14.11.2000); *Ein 1,95 m Großer* (OON, 29.11.1996)) або ж іменником з прийменником (*die für solche Verbrechen Verantwortlichen* (RHZ, 16.06.2005)). Деякі СП мають обов'язкові локальні поширювачі: *für alle im Tunnel Befindlichen* (KLZ, 05.06.1999).

Факультативними поширювачами синтаксичних структур, що вказують на універсальні атрибути різного роду явищ (місце, час, умову, причину тощо), є сірконстанти. За Л. Теньєром, вони „виражають обставини, в яких розгортається подія” [4, с. 117]. Л. Теньєр виокремлював актанти й сірконстанти тільки в дієслів. Наявність сірконстантів спостерігається також в іменників і прикметників [5, с. 180]. Як прикметникову невалентну сполучуваність можна розглядати наявність при СП сірконстантів (прислівника чи прийменникової групи), які вказують на час: *alle zurzeit Arbeitslosen* (MAM, 02.09.2000); місце: *die bundesweit Zuständigen für den Güterwegebau* (TTZ, 08.10.1997); причину: *von der Wanderung Hungrige und Durstige* (TTZ, 07.06.2000); спосіб вияву ознаки: *alle ehrenamtlich Tätigen* (MAM, 02.03.2011); порівняння: *kindlich Neugierige* (TTZ, 15.10.1999); ступінь: *etwas ziemlich Banales* (RHZ, 04.07.2011); модальність: *die vermutlich Schuldigen* (SAN, 13.11.1998).

Якщо градуальними поширювачами СП у позитиві є прислівники із значенням міри й ступеня (*total Dünne* (TTZ, 10.09.1999); *das absolut Unmenschliche* (SGT, 29.05.2008)), то СП у компаративі й суперлативі мають свої власні набори градуальних поширювачів: *mit einem um zwei Jahre Älteren* (NUN, 15.10.1993); *zwei Mal Schlimmeres* (RHZ, 10.05.2001); *das mit Abstand Beste* (BRZ, 06.12.2010); *das weitaus Beste* (SAN, 20.10.1997). СП можуть мати поширювачі для вираження порівняння: *Etwas viel Besseres als die Magerkost* (RHZ, 24.06.2002); *die Treuesten der Treuen* (BRZ, 09.05.2011); *nur das Beste vom Besten* (MAM, 18.03.2011).

Окрім типової прикметникової сполучуваності, СП наділені сполучувальними потенціями іменника. СП поєднуються з усіма видами детермінативів (*der Arbeitslose, dieser Dumme, unsere Angehörigen*) та виявляють лівобічну сполучуваність з узгодженими й неузгодженими означеннями, вираженими прикметником: *für den normalsterblichen Hungrigen* (RHZ, 03.11.2007); *das gute Alte* (RHZ, 08.05.2004); числівником: *zwei Schwarze* (SGT, 10.01.2001); власною назвою:

Madoffs Angehörige (RHZ, 17.02.2011). Сполучуваність з узгодженим означенням більшою мірою характерна для СП – найменувань осіб, ніж для СП – найменуванням абстрактних понять. Останнім більшою мірою властиво виявляти активну валентність на прислівник: *eine Neigung zum expressiv Unschönen* (MAM, 17.01.2007).

Невалентна правобічна сполучуваність СП представлена різного роду неузгодженими означеннями, вираженими іменником: *die Großen der Welt ...* (BRZ, 18.07.2011); *das Gute der Zukunft* (RHZ, 11.01.2000); підрядним реченням: *die Reichen, die sich mit Tricks ums Steuerzahlen herumdrücken* (RHZ, 15.01.2011); прислівником місця: *Der Kleine da* (SGT, 29.09.1999). Іноді СП має два невалентні поширювачі: *Hier fand man alles erdenklich Nützliche für Haus und Hof* (RHZ, 11.08.2005). Лівобічна сполучуваність СП із атрибутивним прислівником реалізуються способом прилягання, тоді як правобічна сполучуваність з атрибутивним іменником – способом керування.

Так само, як і іменники, СП сполучаються з дієсловом, виступаючи у функції суб'єкта чи об'єкта його валентними партнерами: *Die Glücklichen kassierten 26 000 Euro* (MAM, 14.05.2003); *Andere vermissen das Alte* (BRZ, 29.08.2009); *Das Angebot gilt für Kranke* (NUN, 25.06.2008).

Перебування в субстантивній мовленнєвій позиції уможлиблює сполучуваність СП із займенником. СП – найменування осіб мають іменникову сполучуваність з особовим займенником: *wir Armen ...* (SGT, 28.11.2009); *ich als Ältester* (SGT, 03.09.2007). У цих словосполученнях СП, так само, як і іменник, є залежним словом і виконує роль квалітативного атрибута. СП – найменування осіб поєднуються із неозначеним і заперечним займенниками *jemand, niemand: wenn so jemand Junger sich entscheidet ...* (NON, 03.03.2009); *Laß niemand Fremden in die Wohnung!* (NKZ, 09.09.1996). Іменники такої сполучуваності не виявляють. Властивою СП – найменуванням абстрактних понять є сполучуваність із заперечним і неозначеними займенниками *nichts, alles, etwas, viel: Für die FDP bedeutet das nichts Gutes* (BRZ, 13.04.2011); *bietet viel Attraktives* (SGT, 08.03.2001).

Отже, виконання поставлених завдань дозволило дійти таких висновків: 1) процес субстантивізації прикметника, як правило, супроводжується втратою предикатності останнього; обов'язкові й факультативні актанти прикметника при його переході в іменник стають майже в усіх випадках факультативними; 2) СП поєднують у собі сполучувальні можливості прикметника як первинної та іменника як вторинної для них частини мови; на відміну від іменників, СП відзначаються різноплановою лівобічною сполучуваністю з прислівниками; основними способами зв'язку СП із залежними словами є узгодження і прилягання; 3) поділ на найменування конкретних і абстрактних понять загалом не впливає на характер сполучуваності СП; окремі відмінності виявляються в їхній сполучуваності з неозначеним і заперечним займенниками.

Перспективи дослідження полягають у виявленні особливостей валентної та невалентної сполучуваності СП, твірними яких є якісні й відносні прикметники.

Список літератури

1. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учебное пособие / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
2. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / М. В. Никитин. – СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 819 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер ; пер. с франц. ; редкол. : Г. В. Степанов и др. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
5. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Яков Георгиевич Тестелец. – М. : РГГУ, 2001. – 797 с.
6. Sommerfeld K.-E. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive / K.-E. Sommerfeld, H. Schreiber. – 3., unveränderte Aufl. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1983. – 435 S.
7. Stepanowa M. D. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache / M. D. Stepanowa, G. Helbig. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1978. – 215 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

BMP: Berliner Morgenpost; *BRZ*: Braunschweiger Zeitung; *HAA*: Hannovers Allgemeine; *KLZ*: Kleine Zeitung; *MAM*: Mannheimer Morgen; *NKZ*: Neue Kronen-Zeitung; *NON*: Niederösterreichische Nachrichten; *NUN*: Nürnberger Nachrichten; *OON*: Oberösterreichische Nachrichten; *RHZ*: Rhein-Zeitung; *SAN*: Salzburger Nachrichten; *SOZ*: Die Südoschweiz; *SGT*: St. Galler Tagesblatt; *TTZ*: Tiroler Tageszeitung; *VON*: Voralberger Nachrichten; *ZTA*: Zürcher Tagesanzeiger.